

M O W A

W DZIĘŃ ROCZNICY
OTWARCIA TOWARZYSTWA

DO
XIĄG ELEMĒNTARNYCH,
na Sessyi dnia 8. Marca Roku 1786

przez

JMCI X. PIRAMOWICZA

Sekretarza Kommissyi Edukacyi Narodowey

W TĘMŻE TOWARZYSTWIE

M I A N A.

W WARSZAWIE.

XVIII. 2. 545

NAYIASNIEYSZY PANIE!

Wielką jest moc nagród nad umysłem ludzkim. Kiedy Mądrość umiejąca rozeznąć zasługę, sprawiedliwość wążącą wartość ięy z wartością nagrody, kiernie ręką, która wkłada wieniec : kiedy odgłos powszechności dającému i odbierającému wraz przyświadcza ; wtenczas nagrody, nietylko nie ubliżają szlachetności duszy, ale stają się dla nięy podnie tą chwałę, i nasieniem coraż obfitszych cnoty owoców. Bo prawdziwą nagrodą więccy bierze wagi i ozdoby od zasługi, którą uwicńcza; niż od zaszczytów i znaków, które mi się okazuje. Té prawdy wszyscy światli prawodawcy i rządcy Kraiów przed oczyma mieli. Tym duchem mądrości i Oycowskię o dobro wzrastających Oyczyzny Synów, to jest o ich Edukacyę troskliwości, prowadzoną Szczodroblivość Twoia, NAYIASNIEYSZY PANIE, w rozestaniu po wszystkich Rzeczypospolitey Prowincyach nagród dla Młodzi znaczniejszego postępkę zaświadczenie mającęy, nagród w medallach złotych i srebrnych, ożywiła w nich chęć i chwalebne przesadzanie się, tak,

A 2

iż

iż Przesw: Kommissyá w niniejszych Rapportach obfitsze pociechy swojej odbierá pobudki: a w oświádczeniu z głębkim uszanowaniem wdzięczności Publiczney, winny hód Dobroczynności Królewskiej niesie. Chyba tén tylko, który nie zná wági piérwiastkowéy Obywatelów Edukacyi, i nie widzi zwiázkú z nią pospolitégó dobra, za bláhé poczytá wielkich owych prawd do téy rzeczy przystósowanie. Zwłaszcza, że w rozdávaniu tych znaków pochwały, nietylko na postépek w Naukach wzgląd miano; ale bardziéy ieszcze dokładność w zaświádczeniu o dobrych obyczaiach Młodzi zalécono. Wszystko, co składa Edukacyá, a zatém Nauka i oświécenie, zachęceniá i roztropnie użytá karność, łączyc się nierozdzielnie z Moralnością powinno, wszystko wzbudzac w młodych ducha Cnoty i Szlachetności. Ale nigdy nie masz lepszy pory do wkrzeszaniá w nich tego uczuciá, iako przy oddávaniu nagród: kiedy do nich nie manowcami podłości i krętych zabiegów, których ieszcze nie znaiá, doszli: kiedy Zwierzchność nagradzaiącą, niczego od nich nie wyciągá, tylko dopełnieniá Powinności. Jak cnotliwe wrażeńiá w jeh sercu, takowy postępowaniá sposób na całé życie zostawi! Z jaká wspaniałá radością mówi sobie Młodzian nagrodzony: nie o zapłatę, ale o zasługę starałem się: zdaleka dowiedziano się o niéy, i dano iéy nagrodę. Na całé życie ta będzie droga, który się, do prawdziwéy chwały dążąc, trzymac nie przestanę. Gdyby Edukacyá Obywatelów ze wszystkich stron, z Rządu, z Práv, z Obyczaiów publicznych i prywatnych

tnych, pomocy miała; dopięroby za skutek, toiest za wystawienie ludzi cnotliwych, obywatelów szlachetnie myślących, obrońców Kraiu męźnych, prawodawców mądrych z nięy wychodzących, zaręczyć można. Nic, ile z siebie, nie opuszcza ta Magistratura, której tak ważna część Rządu iest powierzona, coby do tak wielkiego a pożądanęgo celu zaprowadzić mogło. Ludzie mający znanomość Nauk, a tēm prawdzięm w układach swoich rządzeni, że wszystkie umiejętności ku powszechnym i szczególnym pożytkóm stósowane byđz powinny: ci ludzie prace i trudy swoje poświęcaią na założenie nájlepszy Instrukcyi. Jeżeli w robotach ich niedokładność i wady od światłęy i poczciwęy przezorności postrzeżonę, nowęmu rozsądzeniu poddane będą; bynámnięy ich nowę i powtęrzane usiłowania nie zrażą. Ale co się tycze układu Edukacyi, w całej wyrazu tęgo obszerności wziętęy, toiest, nieprzerwanęgo starania, aby ludzi dobrymi i oświeconymi czynić, śmiało oświadczać możemy, iż Prawda i Cnota niezawodnie się przyzną do tych prawideł i przepisów, które w zbiorze Ustaw tęy Zwięrzchności Akademickięmu Stanowi, toiest Zgromadzeniu Nauczycielów w Kraiach Rzeczypospolitęy podane są i zaleconę. Ktokolwiek o duchu, o działaniach, o zamysłach Kommissyi Edukacyjnęy chce sądzić; nie inaczezy sądzić powinien, tylko za poznaniem i zwążeniem upowážnionęgo od nięy Statutu. Tęn iest ieden Autęntyk, za który w odpowiedzi iestęśmy. Godzi się na wewnętrznięm świadectwie gruntować nadzieie, iż Oyczyzna widząc w nich skłád wszyst-

kich najświętszych Religii i Moralnych przepisów podawany sposób, jako one w umysły młodzi wpaiące, jako wykonywane być mają: widząc, że Nauki przywrócone są dawnemu swemu przeznaczeniu, to jest, służyć pożytkom człowieka: że w nich pierwszy wzgląd miano na ugruntowanie rozsądku, bez którego wiadomości przynoszą lekkość, nieporządek w myśleniu i próżność: widząc to Ojczyzna, z uczuciem pociechy i wdzięczności, pochwali i pokrzepi roboty użytecznych Synów.

Przy tym wszystkiem nie można tej prawdy przed sobą zataić, że i najdoskonalszym Ustawom dopiero prawdziwą wartość wykonanie nadaie. Dozór tego dopełnienia w skutku Prześwietna Komisya porucza Szkołom Głównym, a w ręku Nauczycielów ostatnie dokonanie zostaje. W waszcy zatem mocy jest Rządcy poruczonej Wam Młodzi, zastępcy Rodziców, Publiczni Nauczyciele, aby najlepsze zamysły i ustawy Zwiérzchności waszcy, albo pożądane skutki sprawiły, albo się czeczemi i próżnemi stały. Do was ta oczekująca pociechy z nakładów swoich i starań Ojczyzna, zdaie mi się mówić: Szczęśliwość Synów moich, ta prawdziwa szczęśliwość, która na Cnocie, na wykonaniu Powinności ku Bogu, ku mnie, ku całej Społeczności, zależy: poprawa, pomysłność, i utwierdzenie Stanu mego, od waszego światła, od waszego usiłowania zawisły. Wy BOGU, Rodzicom, Kraiowi, w odpowiedzi zostaniecie; jeżeli niedbalstwo i gnusność, oziębłość i obojętność względem Religii i inszych obowiązków, fałszywe do-

dowcipu błyskoty, złe przykłady z strony waszćy, pociągną zarazę oddanych wam latorośli: ieżli zamiast sprostowania onych, okrzesywania, w dzi- czyźnie i szkodliwem ie wybuianiu zostawicie. Niech obyczaje i życie waszć, rozsądek i sta- tek, więćy ieszcze, niż wywody i Nauki służą do okazania sprawiedliwie o wychowanic dzieci swoich troskliwym Rodzicóm, że Edukacyą iest dobrą, że do tego dąży, aby im oddadź dobrych Chrześcian, dobrych Obywatelów. Przyrzeczone wam są nagrody, założone pracóm korzyści: niechże zasługi waszć nie latami Urzędu, ale wartością swoią i otrzymanými z nich skutkami, wymierzané będą. Uczciwość, którą naywięćy władać umy- słem młodzi powinniście, niech się stanie zupełną myśli i postępków waszych rządzicielką. Tego od was Powszechną Matka żąda, tego oczekuje.

Mozemy NA'VIASNIEYSZY PANIE, przed Tronóm W. K. Mci, i przed Powszechnością Naro- dówą ogłosić to zaświadczenie, które ze Szkół Głó- wnych w Koronie i Litwie Rapporta daiā zna- cznćy liczbie Nauczycielów, z pilności chwale- bny, a z obcowania ieszcze chwalebniejszego. Stąd poszło, iż niemały iest w nich wymiöniony poczet Uczniów postępkami w Naukach, dobrými obyczajami znakomitszych. A iako naybliżćy oświe- coną troskliwość Prześwietnćy Kommissyi obcho- dzi doskonałe wyćwiczenie tych, którzy do Stanu Nauczycielskiego powołani, weszli w Szkołę Kan- dydatów na tén Urząd; tak osobliwszą iey pocie- chę przynoszą doniesienia od tychże Szkół Głó- wnych o godnćy żalécenia pilności, tak ich sa-
A4 mych,

mych, iako i tych, którzy się ważný dozoru i Nauki około Kandydatów posługi podieli. Raport Szkoły Głównej Wilénskiej z wielką dokładnością spisany, chwalebne w téj mierze zaświadczenie dał Jmć X. *Mickiewiczowi*, który w nię Katedrę Fizyki z równą sławą iako i przytkiem Uczniów, posiada. (*)

Z tego samego od Szkoły Głównej Wilénskiej doniesienia bierze Przeświatna Kommissyá Edukacyjná pochóp oświadczenia Publicznej wdzięczności J. O. Xiążęciu Jmci *Radziwiłłowi Woiewodzie Wilénskiemu*. Zawsze tén wysoki i sławny dom udzieloną sobie od Opatrzności w náyobfitszych dostatkach sposobnością znaczne pomocy i opiekę tak w Litwie iako i w Koronie Naukóm i Uczonym w skutkach okazywał. Świadkiem są tego w dziejach Narodowych, w pismach tak naszego iako i obcych Kraiów przesłane potomności pamiątki. Świadkiem dawané sławnym Nauką mężóm nagrody, sprowadzané wielkim nakładem xięgi, zakładané Biblioteki. Świadkiem tylé znaczną hojnością opatrzonych funduszów na Szkoły, na Kolonije Akademickie, na Kollegia tego Zgromadzenia, które się całé Edukacyi Publicznej poświęcało. Wchodząc w Przodków swoich ślady, których żadná dąwność nie zatrze, J. O. Xiążę Jmć Wda Wilénski wspaniale dał dowody, osobliwie w Nieświeżu, mieyscu miészkania swęgo, Dobroczyńności

(*) O czynach Akademii Krakowskiej i robotach Professorów, daná jest obszerna sprawa w Mowie przeszłorocznej.

ności dla Edukacyi Młodzi. Nie masz tu powię-
kszonych pochwał: mówią samé czyny. Przyto-
mnością On swoją na Popisach Dziecinnych oży-
wią ich ochotę, pochwała lepszych, zachęca wszyst-
kich i Nauczycielów razem, aby się Nauk od
Zwierzchności przepisanych, i sposobu nakaza-
nego trzymali. Tych, którzy z dobrym zaświad-
czeniem bieg Nauk zakończyli, umieszczają z ko-
rzyścią na Stopniach Oficyerskich w Milicyi swo-
ięy. Kadetów ze Szlacheckiey Młodzi sześćdziesiąt
Edukacją w tamtém miejscu ze szcudroblowości
iego biorą. Winny Szkoły Nieświeżkie hojności
iego opatrzenie w narzędzia Fizyczne i Matema-
tyczne: winni znakomitszey pilności Nauczyciele
iedni otrzymane, drudzy przyrzeczone Beneficya
Kollacyi Jego. Jakich pożytków tak potężne po-
budki i pomocy nie sprawią! A przykładowi tak
świétnemu nie masz żadnych założonych granic.

Tu się podaie okoliczność uczynienia chwá-
lebnéy wzmianki o zaléconym z Nauki i Cnoty
Pastérzu w Białéy miasteczku należącym do Domu
JJ. OO. Xiążąt *Radziwiłłów*, Jmé X. Kanoniku
Mońkowskim, od którego Szkoły tamteysze odbie-
rają godné naśladowania, a w skutkach rzetel-
nie się okazującéy troskliwości o dobro Edukacyi
dowody. A stąd Szkoły Białskie w zaświadcze-
niach Wizytatorskich z osobliwszey Nauczycielów
pilności, i wielce znacznego Uczniów postępku
są zaléconé.

Takowé przykłady dają dostatecznie poczu-
wać tę prawdę: iż nic do oświécenia i wszelkich
pożytków Obywatelów i pospólstwa dzielniejszego

niemasz; iako kiedy spólnie się na ten koniec Pa-
nów i Właścicieli z Pasterzami gorliwość i sta-
rania złączą. Z tych cząstkowych w Kraiu po-
żytków, nąypewniący prawdziwą całego Narodu
szczęśliwość powstać i wzrosnąć może.

Przystępuję teraz do oddania Sprawy o roz-
rządzeniach Prześwićený Kommissyi nad Eduka-
cyą Narodową przełożoný, i o robotach Towa-
rzystwa do xiąg Elementarnych wyznaczoný,
które w przeciągu ostatniego roku zasły. Przy-
chylając się Kommissyá do przełożenia i próby
pełný słusznosci i gorliwosci o rozszerzenie i wy-
doskonalenie Historji Naturalný w Kraiu Jmé
Pana *Forstera* Professora téy Nauki w Szkole Głó-
wný Litewskiý, wyznaczyła Roczny Dochodu
sześć tysięcy na pomnozenie Gabinetu, na roz-
przestrzenienie miejsca do dawania lekcy potrze-
bnýgo.

Botanika Elementarna od Jmé X. *Kluka* uło-
żona, na świat wydana, iuz jest w ręku Nau-
czycielów i Uczniów. Samo postępowanie w téy
Nauce, świadectwo ludzi biegłych w Historji Na-
turalný, skwapliwość, z którą się ta xiązka na-
bywá do domowych Bibliotek, dowodzą dobroci
dzieła. Ténże godny zawsze zalęcienia i nagród
Autor wygotował i do roztrząszenia przysłał Ele-
mentarną Zoologią: i ta zabawia teraz zasiadania
Towarzystwa. Widzimy w niéy z równym po-
rządkiem, z równą dokładnością stósownie do uży-
cia Szkolnego okréśloną, podané wiadomości o
Zwierzętach. Nie będzie od rzeczy wspomnieć
w tem miejscu, iż tén niestrudzony i światły
Oby-

Obywatel pr ciwie teraz , acz nietylko dla  wi-
cz cym się w Naukach Młodzi, ale dla powsze-
chnego użytku, około Słownika zioł i krzewin na
Podlasiu w Kraiu mieszkania iego rosnących: a
to w tém zamierzeniu i chęci, aby pozyskawszy
zgodną z umysłem swoim po wi ceni  si  t y ro-
bocie sposobno , pracy i dzieła tego rozszerzył
granice.

Jm  X. *Wincenty Skrzetuski* wezwany od Prze-
 wi tny Komisyy do napisania dla Szkol Histo-
ryi Starożytny, złożył Towarzystwu część Dzieie
Grecki zawierającą. Pismo to iuż dawniej roz-
tr san , przydanymi teraz o Religii, obrządkach,
zwyczajach, igrzyskach tego Narodu wiadomościami
pomnożone, prócz jasno i w opowiadaniu, wy-
boru dzieiów i przypadków, prócz czysto i iż-
zyka i stylu, stąd m  n ywi ksze zal ceni , że
uwági Obyczajowe ca  Historyi osnow  ożywia-
i c, do n czy ciejszych cnoty prawideł stoso-
waną, czyni  młodego zdolnym S dzi  do roze-
znania blasku pozornego czynów od gruntowny
ich dobroci, do przyznawania prawdziwy w r-
tości ludziom i rzeczom. Proszony iest Autor o
dalszą prac  około Historyi Rzymskiej w tymże
układzie i w tym duchu.

Należy odda  sprawiedliwe  wiadectwo Jm 
Panu *Hubie* Dyrektorowi Nauk w Korpusie Kade-
tów, wielkiej pracowito i i dokłado i w uło-
zeniu i doskonaleniu dzieła Fyzyki Elementarny :
Podiawszy si  wygotowania t y xiazki, podług
pierwszego ułożenia, które mniejszą robot  za-
mierzało : gdy potem za zniesieniom potrzebnych
uw g ,

uwąg, zdało się dać inakszy skład i większą dzielność rozciągłość; chętnie przyjął przelanie dawniejszego Pisma, i znaczne pomnożenie pracy, z dalekim od względów na zysk umysłem, nie żądając za nowe trudy nowé nagrody. Fizyki tłumaczenie w jednę część od Jmć X. *Koca*, w drugićy od Jmć P. *Zablockiego* jest podjęte.

Jmć P. Doktor *Czerniński* pracę około dzieła, które Przesw. Kommissyá w mądrym pożytecznych Nauk układzie piątéy Klassie wyznaczyła: o sposobach zachowania zdrowia wszelkiego Stanu ludzi, którego dzieła dokładniejszą podać znajomość, gdy go Autor dokona, powinnością będzie zdającego w dalszym czasie Sprawę.

Wygotowana jest książka w oczach mądrego i cnotliwego Obywatela szacowna, dla Edukacyi i przyzwoitego stanowi oświeceniá dzieci ludu po Wsiach i Miasteczkach osiadłego. Jest to Elementarz dla Szkół Parafialnych. Zawiera ta książeczka Naukę Czytania i Pisania od Jmć X. *Kopczyńskiego* podaną, sposobem rozumnie Nauczyciela i Ucznia prowadzącym, który wprawę Pisania z początkami Czytania łączy. Zawiera Naukę Wiary, w prostym, iasnym, pod dozorem zacnych Pastorzów zbranym, a od wyższéy Kościelnéy Zwierzchności po Dyecezyach potwierdzonym Katechizmie. Zawiera Naukę Rachunku, którą z wielką iasnością z praktycznym dla dzieci ułatwieniem, z wzorami stanowi i wiekowi Uczniów przyzwoitemi, zrobił Jmć X. *Gawroński*. Zawiera Naukę Obyczajową przezemnie ułożoną w tén sposób, iż powinności téy Klassy ludu, z prostotą do uczucia i pełnienia podaje.

W ca-

W całym układzie i wykonaniu zezconego dzieła, nieodstępnie trzymano się tego prawidła, aby wszystko do prawdziwego, a potrzebami ludu i powinnościami ich względem Panów, włości, i samych siebie określonego oświeceni, dążyło. Jeżeli ludzie pospolici póydą za Naukami do Edukacyi ich podanemi; nie mogą się stać inakszymi, tylko wiernymi Kraiowi i Panóm swoim, dokładnymi w wykonaniu obowiązków, sprawiedliwymi, pełnymi litości i miłosierdzia ku bliźnim, kochającymi prawdę, trzeźwość, dobry rząd domowy, i pracę. Nic zaiste nie masz pożądańszego nad to, aby oświeceni, wprawa w dobre obyczaje i w cnoty każdemu stanowi przyzwoite, aby Nauka, iako każdy do dobra i szczęśliwości swoiey dążyć powinien: aby, mówię, Edukacya, bo ona wszystkie te części w swoim wyrazie obéymnie, razém się po Kraiu rozchodziła, i dobroczynne swoie skutki na wszystkie Narodu części rozlewała. Gorliwość zapewne radzi po wszystkich wydziałach, w których Opatrzność rozłożyła Naród człowieczy, roznosić światła. Wyżsi i do Rządu powołani, mają swoje Nauki, które powinny kierować nimi w wyrokach prawodawczych i sądowych, wynosić ich dusze nad samę szlachetność urodzeni, dawać im poznawać, iż są Opiekunami niższych, obrońcami, Kraiu, radzcami, stróżami Oyczyzny. Ci, którym zwyża kázano poświęcać pracę na żywienié Rządców i Obrońców swoich, albo płody ziemi wyrabiać ku wygodzie i użytkowi pospolitému, albo zabiegami około zamian potrzebnych rzeczy Właścicielóm, Rolnikóm, i Kunsztami zabawionym

ślu-

służyć; ci znaleźć mają w Naukach i ćwiczeniach młodości ich przeznaczonych, i wiadomość Moralnych obowiązków, i znajomości Fizyczne powołaniu ich dogądające. Ale zawsze roztropność dobrze wiadomą okoliczności i względów Kraiu, osób, mniemań, które razem zwalać niebezpieczną, roztropność, mówię, koniecznie kierować powinna ręką, która się zabiera do odkrycia Prawdy. Ta nie może inaczej, tylko do cnoty i szczęścia prowadzić: lecz blask iey gdyby razem uderzył; słabe i nieprzygotowane oczy, mógłby prędeży ostatka światła pozbawić, na zawsze oślepić: a przy ślepotie wzruszcne nagłemi wyobrażeniami namiętności, stałyby się dzikszé, niepohamowane, wszystko burzące. Zawsze nakoniec bez tych niebezpieczeństw, bez tego szkodliwego spieszenia, światło przemoże ciemności, i prawda błędy: a wszystkich spokojność i szczęśliwość ogólna owocem będą mądrości i rozsądku.

Już po niektórych mieyseach Kraiów Rzeczypospolitey lud z wdzięcznością wielbi i błogosławi dobroczynność i gorliwość Najwyższych po Dyecezyach, niższych po Parafiach Pasterczów, Dziedziców, Panów, i Zgromadzeń różnych, z którzy Młódz pospolitą po Wsiach i Miasteczkach, odbiera początkowé w powinnościach Chrześcianiina i człowieka wychowanie: bo do tego celu Nauki Szkołóm Parafialnym przepisane zmięrają. Wyliczenie takich mieysc, przyniosłoby zapewne pociechę cnotliwym Obywatelóm, dałoby pobudkę Publiczney wdzięczności dla tych, którzy do takiego dobra nakładami, staraniem, pracą przykładają

daią się chwalebnie : zawstydziliby tych okazujących się z niewczesną Filozofią rozprawiaczów , a zwłaszcza Cudzoziemskich wielu Pisarzów i Wędrowników , którzy iedni drugich przepisując , bez gruntowney wiadomości rzeczy , do której nabyć ani pracy , ani czasu dosyć sobie nie dali , fałszywe i zbyt powiększając o wieśniaków naszych stanie rozsićwają zdania , a w nich usiłują poniżyć , i odrażającemi farbami malować Naród. Nie powinnaż ich zastanowić i poprawić uwaga na łagodność rządu , na dobroć i ludzkość Panów , na przywiązanie ludu do swęgo Kraiu , na rozchodzącą się Pospólstwa Edukacyą , na przykłady mądrych Obywatelów , na pomnożone oświećenie , i znaydując się w Prawodawetwie Naszém rozrzędzenia do losu i szczęścia pospólstwa dążące. Więccy i trwałey czyni rozważną powolność , niż prędką za błyskotkami półoświeconęgo rozumu do odmian porywczosć.

Na tych to prawidłach , na tych prawdach zasądzać należy wielką budowę powszechnę Edukacyi. A że od postępowania Nauczycielów , od ich zdatności , roztropności , i ciągłego usiłowania zawisł náylepszych ustanowićń skutek ; iest zamysł dziwnie użyteczny podania w osobném na tén koniec dziele całej , że tak rzekę , Nauczycielstwa Nauki. Służyć ona będzie wszystkim do tego Stanu w Kraiu powołanym osobóm : ale Nauczyciele Edukacyą dzieci pospolitęgo ludu przedsiębiorący , znaydą tam náybardzięcy sposoby , Nauki , Praktyczne ćwiczenia , których się trzymając , śmiem mówić , nie będą mogli z prostęy drogi zbaczać

cząc i błędzić. Tego przedsięwziętego Dzieła wy-
kład i rozbiór, przysłyć się z robót naszych
sprawie zostawie.

Tę pracę naszych iakićkolwiek owoce przed
Tronem Twoim NAYIASNIEYSZY PANIE gdy
nam składać pozwalasz; nieochybné wzniciasz na-
dzieie, iż pod cieniem Pańskiéy Opieki, coraz
obficiey pomnażać się, i doyrzałości nabywać
będą.

XVIII. 2 - 545

F

XVIII.2.545